

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін

Дипломна робота
(бакалавра)
на тему: **«НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО:
ВЕЛИКОДЕРЖАВНИЙ ШОВІНІЗМ 1945 – 1953 РР.»**

Студентки 4 курсу
історичного факультету
групи IstP1-B18z
Ткачук Діани Сергіївни
Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Лубчинський А. А.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Огляд джерел.....	6
1.2. Історіографія проблеми.....	8
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СРСР: ТЕНДЕНЦІЇ І СУПЕРЕЧНОСТІ.....	14
2.1. Вищі органи влади і центральний апарат управління.....	14
2.2. Зміни в системі правоохоронних органів та армії.....	20
2.3. Становище радянської номенклатури.....	25
РОЗДІЛ 3. ГОЛОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ІДЕОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СРСР.....	29
3.1. Ідеологічні кампанії і репресії другої половини 40-х – початку 50-х рр.....	29
3.2. Прояви та особливості великодержавного шовінізму.....	37
3.3. Ідеологічно-репресивні переслідування в Україні. Голод 1946- 1947 рр.....	41
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процес державотворення в Україні виявився складним і суперечливим. Він включає в себе одночасно вирішення як економічних проблем, так і політичних, зокрема, процес консолідації української нації, формування на її основі модерної політичної нації, демократичного суспільства. Ця складність зумовлена наслідками попередньої формації, перебуванням України в складі СРСР, функціонуванням тоталітарного режиму, який в свій час був причиною ліквідації як незалежності так і фізичного знищення значної частини українського народу, його еліти, а також наявністю в даний час посттоталітарних тенденцій в масовій політичній психології та свідомості, політичній культурі значної частини українського суспільства. Окрім соціально-економічних причин цих явищ, ностальгії за СРСР, притаманній окремим категоріям населення України, які не усвідомили себе її громадянами, важливим чинником є те, що на протязі останніх років тема злочинів радянського тоталітаризму перед українським народом практично щезла з періодичних видань, радіо, телебачення.

Однак, врахування рудиментів тоталітарної доби необхідне в процесі функціонування державних владних структур, вирішенні актуальних проблем українського державотворення, формуванні української політичної нації та її еліти. Отже, актуальними залишаються дослідження феномену ХХ століття – тоталітаризму, зокрема сталінізму як його класичного різновиду в українській історії ХХ ст., який зійшов з історичної арени, але продукти його розпаду продовжують активно впливати на суспільно-політичне життя і нерідко в значній мірі детермінують нинішній політичний процес в Україні.

Відхід від комуністичної ідеології, доступність широкої джерельної бази, відсутність цензури відкрили для широкого кола дослідників великі простори для наукової роботи. Дослідники отримали змогу розпочати

вивчення багатьох аспектів репресивної політики радянської влади і по новому переосмислити ці події. У свій час радянська пропаганда завзято творила численні міфи, покликані утвердити й глибоко вкорінити в суспільній свідомості комуністичну ідеологію. Вони звеличували правлячу партію, її практичну діяльність і вміло подавали високі теоретичні постулати у простих буденних образах, зрозумілих пересічним громадянам країни. Ці міфи знайшли відображення в офіційній радянській історіографії, втілилися у багатьох наукових і публіцистичних працях, хоча за глянцевою картиною пропаганди, за галасливим вихвалянням «здобутків і звершень соціалізму» приховувались глибокі проблеми, драматичні антагонізми та криваві злочини тоталітарного режиму.

Об'єктом дослідження виступає політична історія СРСР в останні роки правління Й. Сталіна (1945-1953 рр.).

Предмет дослідження став процес національно-державного будівництва в СРСР у 1945-1953 рр., що проявився у структурних змінах в управлінні державою та ідеологічними кампаніями і масовими репресіями у суспільстві.

Мета дослідження. Метою дипломної роботи є детальний аналіз феномену пізнього сталінізму як різновиду і класичної моделі тоталітаризму, його основних проявів у суспільно політичному житті на основі опрацювання джерел та наявного історіографічного доробку вчених.

Виходячи з предмету та мети кваліфікаційної роботи, автором визначено наступні **завдання**:

- охарактеризувати використану джерельну базу та історіографію дослідження;
- з'ясувати основні підходи, особливості та суперечності структурно-функціональних змін в управлінні Радянського союзу в повоєнний період;
- проаналізувати передумови, суть та наслідки ідеологічних кампаній та масових репресій в СРСР у 1945-1953 рр.
- визначити особливості і прояви великодержавного шовінізму в СРСР;

– простежити специфіку і наслідки ідеологічних кампаній і терору на території УРСР.

Хронологічні рамки роботи визначаються вереснем 1945 – березнем 1953 рр. Нижня хронологічна межа зумовлена закінченням Другої світової війни і частковою зміною політичного курсу в державі. Верхня – смертю Й. Сталіна і завершенням епохи сталінізму.

Практичне значення дипломної роботи визначається придатністю її матеріалів, висновків до використання в процесах сучасного державотворення в Україні політиками, партіями, громадськими організаціями і державними інститутами, засобами масової інформації, що дає можливість правильно зрозуміти процеси, які відбуваються в політичному житті українського суспільства, особливості політичної культури пострадянської України. Це сприятиме прискоренню процесу подолання тоталітарної спадщини та посттоталітарних тенденцій в соціально-економічному, політичному, духовному, етнополітичному розвитку України.

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на шість параграфів, висновків і списку використаних джерел та літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерела

1. 1946–1947. Голод в Україні. Збірник спогадів / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс. Київ: Б.в., 2016. 128 с
2. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ: Либідь–Військо України, 1994. Кн. 2. 684 с.
3. Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали / упоряд. О.М. Веселова. Київ-Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 1996. 375 с.
4. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Часть II. 1925–1953. Москва: Госполитиздат, 1953. 1204 с.
5. Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941–1950. Збірник документів і матеріалів : у 2 т. / відп. ред. Ю. Ю. Кондуфор. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 2. 564 с.
6. Лубянка: Сталин и МГБ СССР. Март 1946 – март 1953 гг. / сост В. Н. Хаустов, В. П. Наумов, В. С. Плотникова. Москва: Международный фонд «Демократия», 2007. 652 с.
7. Мемуары Никиты Сергеевича Хрущева // Вопросы истории. 1990. № 3. С. 44-77.
8. Микоян А. И. Так было. Размышления о минувшем. Москва: мысль, 1999. 312 с.
9. Мифы и документы о «Ленинградском деле», сфабрикованном 70 лет назад. URL: <https://rg.ru/2019/06/18/rodina-leningrad-za-chto-rasstrelialirukovoditelej-blokadnikov.html>
10. Память народа 1941-1945 гг. URL: <https://pamyat-naroda.ru/>
11. Политический архив XX века. Секретные документы из особых папок // Вопросы истории. 1993. № 1. С. 3-21.

12. Постановление объединенного пленума Ленинградского обкома и горкома ВКП(б) по итогам обсуждения постановления Политбюро «Об антипартийных действиях А. А. Кузнецова, М. И. Родионова и П. С. Попкова». 22 февраля 1949 г. // Судьбы людей. «Ленинградское дело» / под ред. А. М. Кулегина. Санкт-Петербург: Норма, 2009. С. 52–55.
13. Приговор Военной Коллегии Верховного Суда СССР центральной группе обвиняемых по «Ленинградскому делу». 30 сентября 1950 г. // Судьбы людей. «Ленинградское дело». Санкт-Петербург: Норма, 2009. С. 59–61.
14. Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы: март 1953 – февраль 1956: в 3 т. Т. 1. Март 1953 – февраль 1956 / сост. А. Н. Артизов, Ю. В. Сигачев, В. Г. Хлопов, И. Н. Шевчук. Москва: Международный фонд «Демократия», 2000. 503 с.
15. Сталин и космополитизм. 1945-1953. Документы Агитпропа ЦК / Под общ. ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост. Д.Г. Наджафов, З.С. Белоусова. Москва: МФД: Материк, 2005. 768 с.
16. Сталин Й.В. Марксизм і національне питання. / Твори. Т. 2. Київ, 1947. С. 279-358.
17. Сталин Й.В. Тов. Кагановичу та іншим членам ЦК КП(б)У / Твори. Т. 8. С. 149-154.
18. Стенограмма заседания объединенного пленума Ленинградских обкома и горкома ВКП(б) от 22 февраля 1949 г. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1893181-golovna-taemnitsya-kremlya-slid-konstitutsiji-ta-praktitsizm-bilshovikiv.html>
19. Сушков А.В. Роскошь, деньги и банкеты: документы партконтроля о фигурантах «ленинградского дела». URL: https://www.google.com/-m44INTHSB20QFnoECAEQAg&usg=AOvVaw3lp-6sTl_I9gI-W5ztT-d4.
20. Хрущев Н. С. Воспоминания. Время. Люди. Власть. В 2 книгах. Книга 1. Москва: Вече, 2016. 912 с.

21. Черная книга коммунизма. Преступления. Террор. Репрессии. URL:
www.e-reading.club/book.php?book=1013349

2. Монографії і статті

22. Амосова А.А., Бранденбергер Д. Новейшие подходы к интерпретации «Ленинградского дела» конца 1940-х – начала 1950-х годов в российских научно-популярных изданиях. URL:
<https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://cyberleninka.ru/article/n/noveyshie-podhody-k-interpretatsii-leningradskogo-dela-kontsa-1940-h-nachala-1950-h-godov-v-rossiyskih-nauchno-populyarnyh...>
23. Амосова А.А. Второй секретарь Ленинградского городского комитета ВКП(б) Я. Ф. Капустин и трагедия его семьи (по материалам «ленинградского дела») // Вестник СПбГУ. 2014. Вып. 4. С. 35-46.
24. Артемов Е.Т. Советский ядерный проект в системе «командной экономики». URL: <https://www.jstor.org/stable/24567512>
25. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980 рр.). Серія «Україна кризь віки». Т. 13. Київ: Альтернативи, 1999. 304 с.
26. Баран В. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.
27. Бек К. Відновлення сталінської системи в повоєнній УРСР // Український історичний журнал. 2012. № 4. С. 127–139.
28. Березовська В. Радянська репресивна система в Україні (1946-1953 рр.) // III Дунайські наукові читання: Голод 1946-1947 рр.: історичні, філософсько-педагогічні та психологічні аспекти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 року). Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «Смисл», 2017. С. 21-24.

29. Болдовский К. А., Бранденбергер Д. Обвинительное заключение «ленинградского дела»: контекст и анализ содержания // Новейшая история России. 2019. Т. 9. № 4. С. 993-1027.
30. Бондаренко В.Г. «Третя хвиля» української еміграції і вільнокозацький рух у 1945-1952 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. XXXVIII. С. 199-202.
31. Бранденбергер Д. Сталинский ответ на национальный вопрос: загадочное молчание «Краткого курса истории ВКП(б)» о национальной политике после 1938 г. // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 537-543.
32. Brent D., Naumov V. Последнее дело Сталина. Москва: Проспект, 2004. 352 с.
33. Ваксер А. З. «Ленинградское дело». Итоги изучения и новые аспекты. Санкт-Петербург: Европейский дом, 2012. 46 с.
34. Великодержавний шовінізм. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Великодержавний_шовінізм_в_СРСР
35. Веселова О.М. Голод 1946–1947: причини і наслідки // Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. Київ, 2006. С.353–359.
36. Веселова О. Українське суспільство в 1945–1953 рр.: ідеологізація по-сталінськи // Історичний журнал. 2005. № 1. С. 88–96.
37. Восленский М. Номенклатура – господствующий класс Советского Союза. Москва: Советская Россия, 1991. 622 с.
38. Головна таємниця Кремля, «слід» конституції та практицизм більшовиків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1893181-golovna-taemnitsya-kremlya-slid-konstitutsiji-ta-praktitsizm-bilshovikiv.html>

39. Горбул А. Научные основы кадровой политики КПСС. Киев: Выща школа, 1989. 169 с.
40. Даниленко В. Документи радянських спецслужб про голодомори в Україні (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.) // Пам'ять століть. 2003. № 3. С. 104–121.
41. Даниленко В. Українська інтелігенція як об'єкт репресивної політики сталінського режиму в повоєнний період (1946–1953 рр.) // Проблеми історії України. 2003. Вип. 7. С. 478-496.
42. Данилов В.П. Сталинизм и советское общество // Вопросы истории. 2004. № 2. С. 169-175.
43. Докаш О.Ю. Посилення ідеологічного контролю сталінського тоталітарного режиму над політико-культурним простором західних областей УРСР (друга половина 40-х – початок 50-х рр. XX ст.) // Держава і право. Сер.: Політичні науки, 2016. Вип. 73 С. 51-60.
44. Дюков А. Р. К вопросу о допустимости использования следственных показаний, полученных органами ОГПУ-НКВД // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. 2018. № 3 (47). С. 74–89.
45. Евсеева Е.Н. СССР в 1945-1953 гг.: экономика, власть, общество. URL: <https://www.usg.edu/~vaw2mycgwDbDJItQXCh5ZgSrh>.
46. Єфіменко Г.Г. Великодержавний шовінізм // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003. С. 488.
47. Єпик Л.І., Семешин Е.В. Боротьба з буржуазним націоналізмом і космополітизмом у ВНЗ УРСР в період післявоєнної відбудови (1945-1953 рр.) // Сторінки історії: збірник наукових праць. 2020. №50. С. 239-255.
48. Земсков В. Н. Репатриация советских граждан и их дальнейшая судьба (1944-1956 гг.) // Социологические исследования. 1995. №5. С. 3-13.

49. Земсков В. Н. Рождение второй эмиграции (1944-1952 гг.) // Социологические исследования. 1991. №4. С. 3-24.
50. Іваненко В.В., Бойко О.В. Кадрова політика у державно-партійному керівництві УРСР у повоєнне десятиліття (1946-1955 рр.) // Проблеми політичної історії України. 2010. Вип. 6. С. 203-211.
51. История государственного управления в России: учеб. / под общ. ред. Р. Г. Пихои. Москва: Изд-во РАГС, 2003. 400 с.
52. Каганов Ю.О. Конструювання «радянської людини» (1953-1991): українська версія. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.
53. Киридон П. Партійно-державна номенклатура Української РСР у 1945-1964 рр.: огляд історіографії радянської доби // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2013. Випуск 48. С. 262–281.
54. Кононенко В.В. Єврейське національне питання в СРСР в другій половині 1940-х – 1960-х рр. // Наукові записки. Серія: Історія. 2008. Вип. 14. С. 267-271.
55. Коржихина Т. История государственных учреждений СССР. Учеб. Для студентов вузов, обучающихся по специальности «История». Москва: Наука, 1986. 288 с.
56. Коротаєв О.О. Реалізація радянськими органами держбезпеки антирелігійної політики на прикладі проведення операцій «3224/м», «Пророки» та «Фанатики» (1943-1957 рр.) // проблеми політичної історії України. 2020. Вип. 15. С. 189-201.
57. Костырченко Г. В плену у красного фараона. Политические преследования евреев в СССР в последнее сталинское десятилетие Москва: Международные отношения, 1994. 400 с.
58. Костюк Г. О. Сталінізм в Україні: (Генеза і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника. Київ: Смолоскип, 1995. 508 с.
59. Крупына В. А. Кадровая политика в советской Украине в период позднего сталинизма: национальный аспект // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI

- международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 658-665.
60. Кузнечевский В. «Ленинградское дело» и «русский вопрос» // Вопросы национализма. 2013. №3. С. 94-113.
61. Кульчицкий С. Статус титульных наций в псевдофедеративной государственной структуре СССР на этапе создания советского строя (1917–1938 гг.) // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 6-16.
62. Кундиев Ю. И. «Дело врачей» – 60 лет спустя // Науковий журнал МОЗ України. 2013. №2. С. 156-162.
63. Кутузов В. А. «Ленинградское дело»: реабилитация // Университетские Петербургские чтения. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2003. С. 302–309.
64. Лісничук О. Великодержавність // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 90.
65. Лучаківська І. Етнонаціональні зміни у Західних областях України у повоєнні роки (1945-1953 рр.). URL: https://www.google.com/Luchakivska_Ivanna/XYP3vqXcQs7LQqJ
66. Маковійчук І. М., Пилевець Ю.Г. Голод на Україні у 1946–1947 роках // Український історичний журнал. 1990. № 8. С. 14–32.
67. Малежик Д.І. Творча інтелігенція в УРСР і влада в повоєнний період (1945-1953 рр.) // Сіверщина в історії України. 2011. №4. С. 411-414.
68. Медведев Ж. А. Сталин и еврейская проблема: Новый анализ. Москва: АСТ, 2004. 253 с.
69. Михеев В.Ф., Михеев Г.Ф. «Ленинградское дело» (по материалам следственных дел) // Новейшая история России. 2012. №3. С. 214-232.

- 70.Нефьодов Д.В. Влада та історична наука в Хрущовську добу (1953-1964 pp.) // Теорія і практика сучасної науки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24-25 лютого 2017 року). У 2-х частинах. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 1. С. 201-206.
- 71.«Ніч страчених поетів». Як Сталін знищував євреїв в СРСР. URL: https://www.google.com/Luchakivska_Ivanna/XYP3vqXcQs7LQqJ
- 72.Образ врага в советской пропаганде. 1945-1954 pp. / А.В. Фатеев. Москва: ИРИ, 1999. 261 с.
- 73.Очеретянко В. Політична цензура в системі контролю за особистістю та суспільством: До 80-річчя створення радянської цензури // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1998. №1-2. С. 70-79.
- 74.Павленко М. І. Біженці та переміщення особи в політиці імперіалістичних держав 1945-1949 pp. Київ: Наукова думка, 1979. 123 с.
- 75.Папков С. А. Сталинизм в судьбе малых народов Сибири // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014.С. 478-486.
- 76.Пехоя Р. Социально-политическое развитие и борьба за власть в послевоенном советском Союзе (1945-1953) // Международный исторический журнал. 1999. №6. URL: <http://history.machaon.ru>
- 77.Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.
- 78.Політико-ідеологічні кампанії. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=2.18.%201>

79. Пристайко О.В. НКВС-МВС УРСР: структурна побудова та функції (історико-правове дослідження). Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 272 с.
80. Пристайко О.В. Перебудова НКВС – МВС УРСР на повоєнному етапі розвитку (1946-1954 рр.) // Наука і правоохорона. 2020. № 3. С. 20–28.
81. Рахаев Ж. Я. Идеологема «народ-предатель»: преодоление и переживание в массовом сознании и социальной практике репрессированных народов Северного Кавказа (На примере карачаевцев и балкарцев) // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 506-519.
82. Рахманкулова А. Х. Национальная политика Советского государства в 1930–1940-е гг. Депортация народов в Узбекистан // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 497-505.
83. Реабилитация и память. Отношение к жертвам советских политических репрессий в странах бывшего СССР / ред. Л.С. Ерёмин. Москва: «Мемориал» – «Звенья», 2016. 479 с.
84. Реабилитация: Политические процессы 30-50-х годов. Москва: Политиздат, 1991. 461 с.
85. Репресії в Україні (1917-1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Авт.-упор. Є. К. Бабич, В. В. Патока; авт. Вступ. статті С. І. Білокінь. Київ: Смолоскип, 2007. 519 с.
86. Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-і роки ХХ ст.). Київ: Наукова думка, 1994. 350 с.

- 87.Сірук Н. М. Ідеологічний нагляд за інтелігенцією в Україні (друга половина 40-х – початок50-х років ХХ ст.) // Інтелігенція і влада. Вип. 19: Історія. 2010. С. 132–141.
- 88.Сірук Н.М. Особливості суспільно-політичної ситуації в Україні (друга половина 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст.). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153576826.pdf>
- 89.Смирнов А.П. «Ленинградское дело». Портрет поколения // История Петербурга. 2006.№6. С. 18-26.
- 90.Смирнов П.П. «Ленинградское дело» в судьбах детей // История Петербурга. 2013. №2. С. 49-60.
- 91.Сушков А.В. «Ленинградское дело»: генеральная чистка «колыбели революции». Екатеринбург: Альфа Принт, 2018. 182 с.
- 92.Сушков А.В. «Ленинградское дело». Привилегированная жизнь «ленинградских вождей» в первые послевоенные годы. URL: <http://cdooso.ru/phocadownload/userupload/editions/a-v-sushkov-leningradskoe-delo-privel-jizn-leningr-vojdey.pdf>
- 93.Тепляков А. Г. Шовинизм и национализм в органах ВЧК–МГБ–МВД СССР (1918–1953 гг.) // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 649-657.
- 94.Терлецька І. Сутність сталінізму: історіографічне осмислення в сучасній Україні і Росії // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. 2011. Вип. 16. С. 232-248.
- 95.Титаренко О. Ю. Між свободою та примусом: становище творчої інтелігенції УРСР у повоєнний період (1945–1953 рр.). Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Красноармійськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2016. С. 281–285.

96. Титаренко О.Ю. Нормативно-правове регулювання культурної сфери в Українській РСР у повоєнний період // Правовий часопис Донбасу. 2019. №3. С. 35-43.
97. Українське суспільство в умовах радянського ладу : повсякденний вимір. Навч. посіб. / В. П. Коцур (голов. ред.), О. М. Гончаренко, Б. Л. Дем'яненко та ін. 2-ге вид. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2014. 574 с.
98. Хаустов В. Н. Проблемы национальной политики в СССР в архивных и следственных делах на партийно-советских руководителей союзных и автономных республик // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 674-684.
99. Шаповал Ю. Голод 1946-1947 рр. в Росії та в Україні: потреба порівняльного аналізу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12746/34-Shapoval.pdf?sequence=1/>
100. Шаповал Ю. Проблема політичного терору в Україні в 30-50-ті рр.: здобутки і перспективи дослідження // Україна-Росія: діалог історіографій. Київ-Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2007. С. 197-229.
101. Шевяков А. А. Тайны послевоенной репатриации // Социс. 1993. №8. С. 3-12.
102. Штейнле А. Ф. Идентичности руководителей Украины: национальный и социальный компоненты (1945–1953 гг.) // Советские нации и национальная политика в 1920–1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10–12 октября 2013 г. Москва: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2014. С. 666-673.

103. Штучний масовий голод 1946-1947 рр. URL:
holodomorinstitute.org.ua/1946-1947/
104. Якобчук Н. Українське суспільство у повоєнний період (1945-1953 рр.): соціальний вимір і повсякденність // Військово-історичний меридіан. 2018. №99. С. 99-112.